

ОСТАТОЧНІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ ТА ГОСПОДАРСЬКІЙ СПРАВАХ ЯК УМОВА ПОДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ

СЕНИК Світлана Василівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка

В статті досліджуються питання новел законодавчого регулювання относительно права на подачу конституційної жалоби в гражданском и хозяйственном судопроизводстве. Анализируются формы судебных актов на предмет их окончательности как одного из необходимых условий для представления конституционной жалобы. Предложено понимание сущности «окончателность» судебного решения.

Ключові слова: судочинство, остаточність, судове рішення, конституційна скарга, судова інстанція.

Вступ

Відповідно до нової редакції Конституції України, згідно зі ст. 151-1 – Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Проте, це абсолютно не означає якихось змін у системі судоустрою України. Конституційний Суд України був та залишається самостійним і незалежним судовим органом. Дана законодавча новела надає можливість заінтересованому суб'єкту шукати захисту права у двох абсолютно незалежних судових органах, однак у ви-

значеній законом послідовності – спочатку в судах загальної юрисдикції, а потім в Конституційному Суді України.

Актуальність теми дослідження

Відповідно до п. 8 ст. 129 Конституції України основними засадами судочинства є, зокрема, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Якщо розглядати дане конституційне положення у поєднанні із положеннями ст. 55 Конституції України, то можна зробити висновок, що право на апеляційний перегляд та касаційне оскарження судових рішень є невід'ємним елементом права на звернення до суду, оскільки саме можливість апеляційного та касаційного перегляду судових рішень як конституційна засада судочинства є однією з ознак, що характеризують та відмежовують його від інших видів юрисдикційної діяльності.

У п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» [1] зазначається, що оскарження судових рішень допускається у випадках, порядку та з підстав, визначених законом. Оскарження ухвал або інших процесуальних актів суду, якими не завершується провадження у справі (про прийняття заяв і скарг до розгляду, про призначення судових засідань, про виклик осіб, про витребування документів та інших доказів тощо), крім випадків, прямо передбачених

процесуальним законом, не допускається. Прийняття до розгляду будь-якими особами чи органами, крім відповідного апеляційного або касаційного суду, заяв, у яких оскаржуються судові рішення, їх розгляд, витребування від судів інформації про судові справи у зв'язку з такими заявами, направлення заяв судам, вимоги до суддів про встановлення контролю за розглядом справи судом чи суддею є порушенням незалежності та самостійності суду.

Таким чином, конституційна скарга спрямована саме проти остаточного судового рішення, тобто за допомогою інституту конституційної скарги забезпечується визнання закону неконституційним через порушення ним основоположних прав та свобод.

Метою статті є з'ясування розуміння сутності «остаточність» судового рішення як однієї з необхідних ознак для подання конституційної скарги, а також аналіз положень Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо форм судових актів, з приводу яких може бути подано конституційну скаргу.

Основна частина

Під “судовим рішенням” треба розуміти не тільки рішення суду, яке ухвалюється судом за результатами розгляду цивільної чи господарської справи по суті, але й інші судові акти господарського суду, а саме ухвали, судовий наказ та постанови.

Виходячи з буквального тлумачення п. 8 ст. 129 Конституції України, слід констатувати, що:

1) будь-яке судове рішення господарського суду I інстанції може бути оскаржене до апеляційного господарського суду;

2) у визначених законом випадках особа має право на касаційне оскарження судового рішення. Тобто у ЦПК України та ГПК України повинно бути чітко визначено, які судові рішення апеляційного інстанції підлягають касаційному оскарженню.

Виходячи зі змісту ЦПК України та ГПК України, форма судового рішення

залежить від виду провадження, в якому вирішується справа, від стадії процесу та від процесуальних питань, що вирішує суд відповідної інстанції в ході вирішення справи. Таким чином, формами судового рішення в цивільному процесі є рішення, ухвала, судовий наказ суду I інстанції, рішення та ухвала суду апеляційної та касаційної інстанцій, постанова Верховного Суду; у господарському процесі – рішення, ухвала та постанова господарського суду I інстанції, постанова апеляційного та касаційного господарських судів, постанова Верховного Суду.

Відповідно до ч. 1 ст. 292 ЦПК України в апеляційному порядку може бути оскаржене будь-яке рішення суду першої інстанції у справах позовного та окремого проваджень. Проте, слід пам'ятати, що заочне рішення суду може бути оскаржене в апеляційному порядку за умов дотримання положень, визначених Главою 8 Розділу III ЦПК України. Додаткове рішення суду I інстанції оскаржується до апеляційного суду в загальному порядку.

В апеляційному порядку можуть бути оскаржені змінений судовий наказ чи судовий наказ, щодо якого суд прийняв ухвалу про залишення заяви про його скасування без задоволення. Ухвала про скасування судового наказу апеляційному оскарженню не підлягає, проте у цьому випадку заявлені стягувачем вимоги можуть бути розглянуті у позовному провадженні з додержанням загальних правил щодо пред'явлення позову.

Згідно ч. 1 ст. 91 ГПК України будь-яке рішення суду I інстанції у справі позовного провадження може бути переглянуте апеляційним господарським судом.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що рішення суду та судовий наказ суду I інстанції у цивільному процесі та рішення суду I інстанції у господарській справі не є остаточними формами судових актів, а отже, щодо них конституційна скарга не може бути подана.

Ухвала суду I інстанції у цивільному процесі оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених статтею 293 ЦПК

України. Перелік ухвал господарського суду I інстанції, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення місцевого господарського суду, визначений ч. 1 ст. 106 ГПК України.

Крім цього, відповідно до ч. 2. ст. 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в апеляційному порядку можуть бути оскаржені постанова про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, усі ухвали місцевого господарського суду, прийняті у справі про банкрутство, крім випадків, передбачених ГПК України та цим Законом. У цьому випадку слід керуватись положеннями ст. 106 ГПК України, яка містить вичерпний перелік ухвал, що можуть оскаржуватись в апеляційному порядку окремо від рішення суду.

Аналізуючи зміст ст. 293 ЦПК України та ст. 106 ГПК України, варто згадати про правові позиції Конституційного Суду України щодо цивільного та господарського судочинства:

1) у резолютивній частині рішення у справі № 1-43/2010 від 8 липня 2010 року щодо п. 12 ч. 1 ст. 293 ЦПК України про ухвали, що стосуються роз'яснення рішення, зазначено про право оскаржувати в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвали суду першої інстанції як про роз'яснення рішення, так і про відмову в роз'ясненні рішення [2];

2) у резолютивній частині рішення у справі № 1-7/2010 від 27 січня 2010 року щодо п. 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України про ухвали, що стосуються видачі дублікату виконачого листа, зазначено про право оскаржувати окремо від рішення суду в апеляційному порядку ухвалу суду першої інстанції як про видачу дублікату виконачого листа, так і про відмову у його видачі [3];

3) у резолютивній частині рішення у справі № 1-25/2011 від 2 листопада 2011 року щодо п. 28 ч. 1 ст. 293 ЦПК України про ухвали, що стосуються повороту виконання рішення суду, зазначено про право оскаржувати окремо від рішення суду в апеляційному порядку як ухвали щодо по-

вороту виконання судового рішення, так і про відмову в задоволенні заяви щодо повороту виконання судового рішення [4];

4) у резолютивній частині рішення у справі № 1-12/2012 від 25 квітня 2012 року щодо п. 20 ч. 1 ГПК України про ухвали, що постановляються з приводу відстрочки або розстрочки виконання рішення, ухвали, постанови, зміни способу та порядку їх виконання, зазначено про право апеляційного та касаційного оскарження ухвали місцевого господарського суду і постанови апеляційної інстанції як про зміни способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови, так і про відмову у змінах способу та порядку їх виконання [5].

Разом з тим є певні особливості щодо можливості апеляційного та касаційного оскарження ухвал, що стосуються таких процесуальних інститутів, як забезпечення позову, внесення виправлень у судові рішення в господарському процесі.

I. У п. 2 ч. 1 ст. 293 ЦПК України передбачено можливість самостійного оскарження лише ухвали про забезпечення позову та ухвали про скасування забезпечення позову. Згідно п. 5 ч. 1 ст. 106 ГПК України окремо від рішення можуть бути оскаржені лише ухвала про забезпечення позову та ухвала про скасування забезпечення позову.

Проте, варто зазначити, що в ході розгляду заяв щодо забезпечення позову суд може постановити й ухвалу про відмову у забезпеченні позову та ухвалу про відмову у скасуванні забезпечення позову. Виходячи з буквального тлумачення зазначених норм, такі ухвали апеляційному оскарженню не підлягають.

Щодо п. 2 ч. 1 ст. 293 ЦПК України висловлено правову позицію Конституційного Суду України в резолютивній частині рішення у справі № 1-30/2010 від 28 квітня 2010 року [6], згідно якої передбачається право оскаржувати окремо від рішення суду в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і ухвали про відмову в забезпеченні позову і скасуванні забезпечення позову.

Щодо п. 5 ч. 1 ст. 106 ГПК України є лише правова рекомендація Вищого господарського суду України, висловлена у п. 6 постанови Пленуму ВГС України «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову», згідно з якою статтею 106 ГПК України передбачено можливість оскарження ухвал про забезпечення позову, скасування забезпечення позову. Відтак ухвали про відмову в задоволенні заяви про забезпечення позову або в задоволенні клопотання про скасування заходів до забезпечення позову оскарженню не підлягають.

Таким чином, у господарському процесі ухвала про відмову в задоволенні заяви про забезпечення позову або ухвала про відмову в задоволенні заяви про скасування заходів забезпечення позову будь-якої судової інстанції є остаточними та оскарженню не підлягають. А отже, керуючись ст. 151-1 Конституції України, з приводу цих ухвал заінтересованою особою може бути подано конституційну скаргу.

Разом з тим слід наголосити на неоднозначному підході до цього питання судової практики. Аналіз реєстру судових рішень дав можливість з'ясувати, що в деяких випадках господарські суди в резолютивній частині вищезазначених ухвал роз'яснюють право на її оскарження та, відповідно, апеляційні та касаційний господарські суди приймають до розгляду скарги на ухвалу про відмову в задоволенні заяви про забезпечення позову або ухвалу про відмову в задоволенні заяви про скасування заходів забезпечення позову. Приймаючи до розгляду скарги на зазначені ухвали, господарські суди враховують обґрунтованість заяви заінтересованого суб'єкта в частині необхідності вчинення дій із забезпечення позову та у разі доведення відповідних обставин, зазначених у заяві, керуючись положеннями ст.ст. 55 та 129 Конституції України, розглядають її по суті. А тому в таких випадках де-факто остаточним судовим рішенням буде постановка касаційної інстанції, щодо якої заінтересована особа матиме право подати конституційну скаргу.

II. У п. 10 ч.1 ст. 293 ЦПК України зазначено, що окремо від рішення суду можна оскаржити лише ухвали про внесення виправлень у судові рішення. Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 106 ГПК України окремо від рішення суду можна оскаржити лише ухвали про внесення виправлень у судові рішення.

Щодо п. 10 ч.1 ст. 293 ЦПК України висловлена правова позиція Конституційного Суду України в резолютивній частині рішення у справі № 1-5/2014 від 22 квітня 2014 року [7], згідно з якою передбачається право апеляційного оскарження окремо від рішення суду як ухвали суду першої інстанції про внесення виправлень у рішення, так і ухвали про відмову у внесенні виправлень у рішення.

Виходячи з буквального тлумачення п. 13 ч. 1 ст. 106 ГПК України, ухвала про відмову у внесенні виправлень у рішення суду є остаточною та оскарженню не підлягає. А отже, керуючись ст. 151-1 Конституції України, з приводу цієї ухвали заінтересованою особою може бути подано конституційну скаргу.

Разом з тим і у цьому випадку слід наголосити на неоднозначному підході до цього питання судової практики. Аналіз реєстру судових рішень свідчить, що в деяких випадках господарські суди в резолютивній частині вищезазначених ухвал роз'яснюють право на її оскарження та відповідно апеляційні та касаційний господарські суди приймають до розгляду скарги на ухвали про відмову у внесенні виправлень у рішення. Господарські суди знову ж таки враховують обґрунтованість заяви заінтересованого суб'єкта щодо необхідності внесення виправлень у судові рішення та у разі доведення обставин, зазначених у заяві, керуючись положеннями ст.ст. 55 та 129 Конституції України, розглядають її по суті. А тому у цьому разі де-факто остаточним судовим рішенням також буде постановка касаційної інстанції, щодо якої заінтересована особа матиме право подати конституційну скаргу.

Як бачимо, наявними є розбіжності щодо можливості оскарження аналогічних ухвал у господарському та цивільному

процесах. У цьому випадку проблема зводиться до того, що процесуальний закон аналогії не допускає, а тому вищезазначені правової позиції Конституційного Суду України з приводу тлумачення норм ЦПК України в господарському процесі застосовуватись не можуть. Крім цього, судова практика, що формується за результатами розгляду господарських справ, також є неодноковою.

III. Згідно з ч. 2 ст. 293 ЦПК України та ч. 2 ст. 106 ГПК України заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду. У разі подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, місцевий суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Слід наголосити, що постановлення ухвали про повернення апеляційної скарги у цьому випадку не порушує принципу доступу до правосуддя та не вичерпує право особи на її оскарження, оскільки вона має право включити заперечення щодо скарги до апеляційної скарги на рішення суду.

Таке правове регулювання не суперечить положеннями п. 8 ст. 129 Конституції України, буквально тлумачення якого дає можливість зробити висновок, що апеляційний перегляд стосується цивільної та господарської справи в цілому, а тому обмеження процесуальним законом можливості оскарження певних ухвал узгоджується із даним конституційним положенням, оскільки заінтересований суб'єкт матиме право на їх оскарження ініціюючи перегляд рішення суду I інстанції у відповідній справі.

IV. Об'єкти касаційного оскарження в цивільному процесі визначені у ст. 324 ЦПК України – це: 1) рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду; 2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 1, 3, 4, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31-33 частини першої статті 293 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному

порядку і ухвали апеляційного суду, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Відповідно до ч. 2 ст. 309-1 ЦПК України ухвала апеляційного суду про скасування судового наказу є остаточною і оскарженню не підлягає. У контексті цього зазначу, що, скасовуючи судовий наказ, апеляційний суд, керуючись ч. 8 ст. 105-1 ЦПК України, повинен в ухвалі роз'яснити, що заявлені стягувачем вимоги можуть бути розглянуті у позовному провадженні з додержанням загальних правил щодо пред'явлення позову. Проте, виходячи зі змісту даної законодавчої норми, така ухвала є остаточним судовим рішенням, а отже, щодо неї може бути подано касаційну скаргу.

Об'єкти касаційного оскарження в господарському процесі визначені у ст. 107 ГПК України – це: 1) рішення місцевого господарського суду після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови апеляційного господарського суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду; 2) ухвали місцевого господарського суду, зазначені в ч. 1 ст. 106 ГПК України, після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови апеляційного господарського суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду.

Щодо можливості касаційного оскарження ухвал у п. 4 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування розділу XII-1 Господарського процесуального кодексу України» зазначено, що ухвала місцевого господарського суду може бути переглянута в касаційному порядку окремо від рішення за одночасної наявності двох умов:

- ця ухвала належить до ухвал, зазначених у ч. 1ст. 106 ГПК України;
- вона вже переглядалася в апеляційному порядку.

Крім цього, Вищий господарський суд України наголошує, що оскільки ухвали місцевого господарського суду, які виносяться під час виконання судового рішення, неможливо оскаржити одночасно з оскарженням рішення господарського

суду, такі ухвали, в тому числі й про відмову у вчиненні процесуальних дій, зазначених у пунктах 17, 18, 20 ч. 1 ст. 106 ГПК України, можуть бути переглянуті в касаційному порядку. Предметом касаційного розгляду можуть бути й окремо від судового рішення ухвали, винесені апеляційною інстанцією, якщо вони належать до числа зазначених у ч. 1 ст. 106 ГПК України, або якщо можливість їх оскарження передбачена відповідними нормами ГПК України чи Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (зокрема, про: відмову у прийнятті апеляційної скарги; повернення апеляційної скарги; залишення апеляційної скарги без розгляду; припинення апеляційного провадження; зупинення апеляційного провадження тощо).

У цьому контексті варто зауважити, що об'єкти касаційного оскарження у справах про банкрутство передбачені ч. 3. ст. 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». А саме, у касаційному порядку можуть бути оскаржені постанови апеляційного господарського суду, прийняті за результатами перегляду таких судових рішень: ухвали про порушення справи про банкрутство, ухвали про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника, ухвали за результатами розгляду грошових вимог кредиторів, ухвали про звільнення (усунення, припинення повноважень) арбітражного керуючого, ухвали про перехід до наступної судової процедури, ухвали про затвердження плану санації, ухвали про припинення провадження у справі про банкрутство, а також постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

Висновки

Узагальнюючи вищевикладене, слід зробити висновок, що судові рішення є остаточним судовим актом у випадку, коли воно ухвалюється найвищою судовою інстанцією, а також у разі, якщо процесуальним законом не передбачена можливість його оскарження до вищестоящої судової інстанції. З метою однакового під-

ходу щодо можливості заінтересованим суб'єктом подавати конституційну скаргу пропонуємо внести зміни до процесуальних кодексів у частині визначення однакового переліку можливих об'єктів оскарження до вищестоящих інстанцій. Це дасть змогу забезпечити рівну можливість заінтересованим особам у кожному із видів судочинства здійснювати право на перегляд судового акта, ухваленого у відповідній справі, та права на подання конституційної скарги.

Література

1. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верхов. Суду України, 13 червн. 2007 р. № 8 [електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Слободянюка Івана Івановича щодо офіційного тлумачення положення пункту 12 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України, 8 липня 2010 року, № 18-рп/2010 // [електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Заїченка Володимира Георгійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду), 27 січня 2010 року, № 3-рп/2010 // [електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням військової частини А 1080 щодо офіційного тлумачення положення пункту 28 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України, 2 листопада 2011 року, № 13-рп/2011 // [електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються питання новел законодавчого регулювання щодо права на подання конституційної скарги в цивільному та господарському судочинствах. Аналізуються форми судових актів на предмет їх остаточності як однієї з необхідних умов для подання конституційної скарги. Запропоновано розуміння сутності «остаточність» судового рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-¹³ Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України, 25 квітня 2012 року, № 11-рп/2012 // [електронний ресурс] // zakon.gada.gov.ua

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення

SUMMARY

The article deals with the issue of legislative regulation of short stories about the right to file a constitutional complaint in civil and commercial proceedings. Analyzes the forms of judicial acts for their finality as one of the necessary attributes for filing a constitutional complaint. An understanding of the essence of "finality" judgment.

положень пункту 2 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду), 28 квітня 2010 року, № 12-рп/2010 // [електронний ресурс] // zakon.gada.gov.ua

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Рейніша Леоніда Валерійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 10 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України, 22 квітня 2014 року, № 4-рп/2014// [електронний ресурс] // zakon.gada.gov.ua